

پایان نامه کارشناسی ارشد فلسفه و کلام اسلامی

عنوان:

وحی و شهود در حکمت متعالیه (صدرا)

استاد راهنما:

حجت الاسلام و المسلمین دکتر علیرضا قائمی نیا

استاد مشاور:

حجت الاسلام و المسلمین دکتر محمدمهدی گرجیان

نگارش و پژوهش:

غلامرضا عظیمی راویز

1386

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تقدیم:

هرچند که گفته‌اند:

عیب است و لیکن هنر است از موری پای ملخی نزد سلیمان بردن
این اثر ناچیز را به اشرف مخلوقات، پیامبر رحمت و شفقت و امید امت، حضرت ختمی
مرتب محمد بن عبدالله صلی الله علیه و آله و سلم تقدیم می‌دارم، شاید مرهمی بر نیش قلمها
و ریش زبانها؛ و بهانه‌ای برا دستگیری حقیر و اساتید بزرگم و تمام کسانی که در تکمیل این
تحقیق یاری و راهنمایی ام کرده‌اند باشد.

تقدیر و سپاس

حمد و سپاس وجود ذی جودی را که وجودم بی وجودش عدم است و شکر و سپاس، کسانی را که بدسپاسی آنها، ناسپاسی خداست، یعنی اساتید دلسوزی که در تمام دوران تحصیل برایم زحمت کشیده‌اند. به ویژه بزرگانی که در تدوین این تحقیق یاری و راهنمایی‌ام کرده‌اند. و شکر و سپاس و قدردانی ویژه دارم از استاد راهنما جناب حجت الاسلام دکتر علیرضا قائمی‌نیا و استاد مشاور جناب حجت الاسلام دکتر محمد مهدی گرجیان و نیز از خانواده‌ام که در این راه دلسوزانه مرا یاری کرده‌اند.

از خداوند منان برای تمام این بزرگان توفیق روزافزن مسئلت دارم.

چکیده

در این تحقیق مفاهیم شهود، کشف و وحی مورد بررسی قرار گرفته است. به درجات شرایط و موانع کشف و شهود از نظر عرفا و ملاصدرا و نیز اعتبار کشف و شهود و انواع آن و چگونگی برهانی کردن کشف و شهود پرداخته شده است.

در این تحقیق ماهیت وحی از نظر عرفا و فلاسفه‌ای چون فارابی و ابن سینا و در نهایت صدرالمتألهین که خود عارفی واصل و فیلسوفی کامل است توجه شده است. از نظر صدرا وحی با صعود پیامبر به عالم بالا و دریافت وحی به صورت انعکاس بر آینه قلب او و نزول همراه است. شهود و وحی تفاوتها و شباهتهایی با هم دارند همچنان که عارف و پیامبر دارای شباهتها و تفاوت‌هایی می‌باشند. وحی بر اساس رتبه پیامبر دارای مراتبی است.

فهرست مطالب

ج	تقدیم:
د	تقدیر و سپاس
ه	چکیده
10	مقدمه:
11	1. بیان مسئله
12	2. اهمیت بررسی وحی و شهود
13	3. سؤال اصلی پژوهش:
13	4. سؤالات فرعی:
13	5. فرضیه‌ها:
14	6. تاریخچه
14	7. سازماندهی تحقیق:
14	8. واژگان کلیدی
	فصل اول
15	مفاهیم و کلیات

16.....	<u>1-1. شهود</u>
16.....	<u>1-2. عارف:</u>
17.....	<u>1-3. عرفان:</u>
17.....	<u>1-4. معنی لغوی وحی:</u>
17.....	<u>1-5. وحی در اصطلاح حکما:</u>
18.....	<u>1-6. معانی لغوی نبی:</u>
18.....	<u>1-7. نبی در اصطلاح حکما:</u>
18.....	<u>1-8. نبوت:</u>
19.....	<u>1-1-8. تعریف نبوت</u>
19.....	<u>2-1-8. اقسام نبوت</u>
19.....	<u>1-2-1-8. نبوت مطلقه و مقیده:</u>
19.....	<u>2-2-1-8. نبوت تشریحی:</u>
19.....	<u>3-2-1-8. نبوت تبلیغی:</u>
19.....	<u>1-9. ولی</u>

فصل دوم

Error! Bookmark not defined.	<u>شهود در حکمت متعالیه</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>1-2. کشف و شهود</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>الف) شهود</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>ب) کشف</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>2-2. مکاشفه و مشاهده</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>الف) مکاشفه و درجات آن</u>

Error! Bookmark not defined.	<u>درجه اول و دوم مکاشفه:</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>درجه سوم مکاشفه:</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>ب) مشاهده و درجات آن.</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>درجه نخست مشاهده</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>درجه دوم مشاهده</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>درجه سوم مشاهده</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>3-2 جایگاه شهود در عرفان</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>1-3-2 روش عرفان</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>الف) روش فلسفه؛</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>ب) روش کلام؛</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>ج) روش عرفان؛</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>2-3-2 روش صدرا.</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>3-3-2 وجودی بودن شهود</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>ضرورت معرفت شهودی</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>4-3-2 مراد از شهود چیست؟</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>4-2 مراتب کشف و شهود</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>1-4-2 کشف حسی</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>2-4-2 کشف خیالی</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>3-4-2. کشف نظری، نوری، الهامی و روحانی</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>4-4-2 مراتب مکاشفه</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>5-4-2. کشف صوری و معنوی</u>

Error! Bookmark not defined.	<u>انواع کشف صوری</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>الف) کشف صوری:</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>ب) مراتب کشف صوری</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>کشف صوری دارای مراتب متعدد است</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>1- کشف دنیایی:</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>2- کشف اخروی:</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>3- فنا و بقاء</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>جمع مکاشفات صوری و معنوی</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>4- شهود در اعیان ثابت</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>5- شهود در مرتبه عقل اول</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>6- شهود در مرتبه نفس و لوح محفوظ</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>7- شهود در لوح محو و اثبات</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>د) کشف و شهود نوری</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>2-5-1 تفاوت فکر، حدس و شهود</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>الف) فکر</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>ب) حدس</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>2-5-2 تفاوت حکیم و عارف</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>1- حکیم</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>2- عارف</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>3- تفاوت فکر، حدس و کشف</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>علم حصولی در طول علم شهودی</u>

- 4- کشف و شهود بی واسطه. Error! Bookmark not defined.
- 5- والاترین کشف و شهود. Error! Bookmark not defined.
- 2-6 راههای تحصیل علم از نظر صدرا. Error! Bookmark not defined.
- 1- علم کسی: Error! Bookmark not defined.
- 2- علم وهبی: Error! Bookmark not defined.
- 2-7 تفاوت دانشمندان. Error! Bookmark not defined.
- 2-8 - انواع علم: تقسیم علم به مکاشفه و معامله. Error! Bookmark not defined.
- الف- علم مکاشفه. Error! Bookmark not defined.
- ب) علم معامله. Error! Bookmark not defined.
- 2-9- مراتب علم. Error! Bookmark not defined.
- الف) ایمان و یقین. Error! Bookmark not defined.
- 2-9- علم حصولی و علم حضوری. Error! Bookmark not defined.
- الف) علم حصولی. Error! Bookmark not defined.
- 1- وجود ذهنی. Error! Bookmark not defined.
- 2- اتحاد عاقل و معقول. Error! Bookmark not defined.
- ب) علم حضوری. Error! Bookmark not defined.
- 1- علم حضوری شی نسبت به ذات خویش. Error! Bookmark not defined.
- الف- بو علی و شناخت حضوری نفس. Error! Bookmark not defined.
- ب- سخن صدر المتألهین و سهروردی در علم حضوری Error! Bookmark not defined.
defined.
- 2- علم علت به معلول. Error! Bookmark not defined.

- 3- علم فانی در مفنی فیه.....**Error! Bookmark not defined.**
- الف) اختلاف در کیفیت علم نفس به حقایق اشیاء.....**Error! Bookmark not defined.**
- ب) آینه بودن حق نسبت به خلق و خلق نسبت به حق **Error! Bookmark not defined.**
- 4- منشاء شهود.....**Error! Bookmark not defined.**
- ج) کیفیت شهود از نظر صدرا.....**Error! Bookmark not defined.**
- 2-10- اصولی که مانع شهود می شوند.....**Error! Bookmark not defined.**
- 2-11- شرایط و موانع شهود.....**Error! Bookmark not defined.**
- 2-12 منشاء ادراک.....**Error! Bookmark not defined.**
- ب) منشاء خواطر و الهامات.....**Error! Bookmark not defined.**
- 1- خاستگاه خواطر.....**Error! Bookmark not defined.**
- تسلط شیطان بر انسان.....**Error! Bookmark not defined.**
- 2- نتیجه خواطر.....**Error! Bookmark not defined.**
- 3- فرق خواطر نفسانی و شیطانی از نظر ملا صدرا.....**Error! Bookmark not defined.**
- 4- حذف خواطر.....**Error! Bookmark not defined.**
- 5- تأثیر علم در خواطر.....**Error! Bookmark not defined.**
- 2-13- خطای در کشف و شهود.....**Error! Bookmark not defined.**
- 1- سر خطا در کشف و شهود.....**Error! Bookmark not defined.**
- 2- ملاک حجیت کشف و شهود.....**Error! Bookmark not defined.**
- 3- ابن عربی و کشف.....**Error! Bookmark not defined.**
- 4- شهود رحمانی و برهانی صدرا.....**Error! Bookmark not defined.**

Error! Bookmark not defined.	<u>5- تعارض در کشف</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>تعارض و کشف</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>تعارض</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>14-2 برهان و شهود</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>1- سهروردی</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>2- ابن ترکه اصفهانی</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>3- ابن سینا</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>4- ملا صدرا</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>برهان و شهود</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>2-15- لذت شهود</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>خلاصه سخن ملاصدار</u>

فصل سوم

Error! Bookmark not defined.	<u>وحی در حکمت متعالیه «صدرا»</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>3-1 وحی در لغت</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>3-2 کاربرد قرآنی وحی</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>3-3 وحی و نبی از نظر فلاسفه</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>فارابی</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>ابن سینا</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>3-4 وحی و نبی از نظر عارف</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>3-5 ماهیت وحی از نظر متکلمان و مفسران</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>3-6 کیفیت نزول فرشته و وحی</u>

Error! Bookmark not defined.	3-7. مراتب وحی
Error! Bookmark not defined.	3-8. مراتب و اسامی قرآن
Error! Bookmark not defined.	مراتب
Error! Bookmark not defined.	3-9. تفاوت کلام الهی و کتاب الهی
Error! Bookmark not defined.	3-10. شرایط وحی شونده
Error! Bookmark not defined.	خصلت اول پیامبر
Error! Bookmark not defined.	خصلت دوم
Error! Bookmark not defined.	خصلت سوم
Error! Bookmark not defined.	مسیر تکامل انسان
Error! Bookmark not defined.	اسفار اربعه
Error! Bookmark not defined.	الف) سفر از خلق به سوی حق
Error! Bookmark not defined.	ب) سفر از حق به سوی حق به حق
Error! Bookmark not defined.	ج) سفر از حق به سوی خلق به حق
Error! Bookmark not defined.	د) سفر از خلق به سوی خلق بالحق
Error! Bookmark not defined.	3-11. ادراکات
Error! Bookmark not defined.	3-11-1. احساس؛
Error! Bookmark not defined.	ویژگی‌های ادراک حسی
Error! Bookmark not defined.	3-11-2. تخیل:
Error! Bookmark not defined.	3-11-3. تعقل:
Error! Bookmark not defined.	3-11-4. نقش رتبه‌ای حواس در تعقل
Error! Bookmark not defined.	3-11-5. کیفیت ادراک معقولات کلی:

Error! Bookmark not defined...... 3-11-6. قلمرو عقل

Error! Bookmark not defined...... 3-12. انواع نشئات انسانی

Error! Bookmark not defined...... 3-13. مرتبہ جمعیت

فصل چہارم

Error! Bookmark not defined...... جمع بندی

Error! Bookmark not defined...... 1-4. ماہیت شہود

Error! Bookmark not defined...... 2-4. ماہیت وحی

Error! Bookmark not defined...... 3-4. منازل وحی

Error! Bookmark not defined...... 4-4. مراتب وحی

Error! Bookmark not defined...... 5-4. تفاوت وحی و شہود

Error! Bookmark not defined...... 6-4. مشترکات

Error! Bookmark not defined...... فہرست منابع

Error! Bookmark not defined...... فہرست منابع

مقدمه:

طرح تحقیق

1. بیان مسئله

چنانکه حکمت متعالیه صدرایی میراث گذشتگان از فلاسفه، عرفا، حکما و متکلمین، به علاوه افاضات ربانی است؛ تبیین فلسفی او از وحی نیز در مواردی چند میراث بزرگانی چون فارابی بوعلی، شیخ اشراق، غزالی، ابن عربی و دیگران است؛ و این سرمایه‌ای بس بزرگ و ارزشمند برای ما و آیندگان است.

صدرا در آثار مختلف خود به مراتب انبیاء وحی و تفاوت کتاب و قرآن، عالم امر و عالم خلق، تفاوت نبی و ولی، تفاوت عارف و حکیم، تفاوت نبی و حکیم و عارف می‌پردازد.

مراتب درک معرفت را که در آثار او آمده است، این گونه می‌توان بیان کرد:

«علماء اهل نظر که آنها را حکما گویند، اول اشیا را به حس ادراک می‌کنند. بعد از آن به خیال انتزاع صورتی از آن می‌کنند؛ بعد از آن به تعقل انتزاع عقل کرده، ادراک کلی می‌نمایند. اما انبیاء علیهم السلام اول تعقل کلی می‌نمایند؛ بعد از آن تخیل می‌نمایند، بعد از آن احساس حاصل می‌شود به عین آنچه تعقل نموده‌اند. و طریق اولیا علیهم السلام متوسط است میان طریق انبیا و حکما.»¹

پس گرچه نفس نبی با زدودن تعلقات حسی متوجه عالم ملکوت می‌شود و چون آینه‌ای در برابر خورشید از افاضات روح القدس مستفیض می‌گردد.

ولی هنوز نفس او کاملاً مجرد نشده است و فرشته وحی برای او به صورت شخص بشری که کلمات الهی را بیان می‌کند متمثل می‌شود.²

1 - محمد بن ابراهیم. صدرالمآلهین، تفسیر القرآن الکریم، ج 1، قم، انتشارات بیدار، 1379ش، ص 300.

2 - صدرالمآلهین محمد بن ابراهیم، تفسیر القرآن الکریم، ج 1، ص 299.

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به دانشگاه باقر العلوم علیه السلام می باشد

در مرحله‌ای بالاتر نبی حقایق وحی را با چشم باطن مشاهده می‌کند؛ او اشیاء را آنچنانکه هستند مشاهده می‌کند. مشاهده او با چشم باطن، بس روشن‌تر از مشاهده با چشم ظاهر است. آنچه را دیگران در آینه هم نمی‌توانند ببینند او در خشت خام می‌تواند ببیند.

آنچه نبی می‌گوید؛ سخنانی نیست که شنیده باشد و تقلید کند.

«اگر کسی گمان کند که معرفت نبی تقلیدی است، یعنی سخنانی را از جبرئیل شنیده و روایت می‌کند، این گمان باطل است او تقلید را معرفت نمی‌داند بلکه آن را اعتقاد صحیح و معرفت را کشف حقیقی اشیا آن گونه که هستند می‌داند.»³

2. اهمیت بررسی وحی و شهود

ورود فلسفه به فضای فکری اسلام باعث موشکافی بسیاری از آموزه‌های دینی از جمله وحی شد. با توجه به فضای فکری اواخر قرن سوم و اوایل قرن چهارم قمری و نظر به نظریه‌های کلام لفظی معتزله و کلام نفسی اشاعره که هیچ‌کدام تبیین فلسفی وحی نبود. این موضوع اهمیت فراوانی پیدا کرد. به گواهی تاریخ عده‌ای با تمسک به استدلال ضرورت وحی را منکر می‌شدند. از جمله راوندی می‌گوید:

«رسول یا چیزی را می‌آورد که موافق عقول است یا مخالف آن، اگر تعلیم او موافق عقل باشد به آن نیازی نداریم؛ زیرا عقل به آن خواهد رسید و اگر آموزه‌های آن مخالف عقل است. انکار آنچه خلاف عقل است لازم است.»⁴

از سویی گسترش تصوف منفی و بی‌پایه و نفی عقلانیت هم مورد قبول متفکران اسلامی نبود. زیرا هم قرآن و هم پیامبر(ص) و هم ائمه علیهم السلام انسانها را دعوت به تفکر و تعقل می‌نمایند. از این رو لازم است تفاوت صوفی و عارف هم مشخص شود. صوفی یاد شده حس و عقل را وسیله کشف حقیقت نمی‌داند. او تنها وسیله کشف حقیقت را شهود مطلق می‌داند.

ولی فلاسفه اسلامی با این تفکر مخالفند. آنها هم حس و عقل را ابزار شناخت می‌دانند و هم شهود را. صدرالمتألهین مسأله علم خداوند را با استفاده از همین ابزار حل می‌کند. گرچه⁵ قبل از او شیخ اشراق نیز با

3 - صدرالمتألهین، تفسیرالقرآن الکریم، ج 1، ص 421 و ج 5، صص 352-353.

4 - حسن بن یوسف، علامه حلی، کشف المراد فی شرح تجرید الاعتقاد، بیروت، مؤسسه الاعلمی، الطبعة الاولى، 1399هـ-1979م، ص 375.

5 - صدرای شیرازی، اسفار، ج 9، ص 217.

مشاهده معلم اول ارسطو به حل پاره‌ای از آن نائل آمده بود.⁶ به هر حال تفاوت عارف و صوفی در این است که صوفی تک ابزاری است و فقط به شهود ادعایی خویش توجه دارد در حالی که عارف اسلامی در عین اعتقاد به دیگر ابزار به این نوع ابزار اعتقاد راسخ دارد.⁷

موضوع مورد بحث در عصر حاضر نیز از اهمیت والایی برخوردار است. زیرا عده‌ای منکر رابطه مسالمت‌آمیز دین و فلسفه‌اند؛ عده‌ای نیز رو به تصوف آورده و از حقیقت شریعت محمدی (ص) فاصله گرفته‌اند؛ عده‌ای نیز با طرح تجربه دینی شأن و مقام پیامبر اسلام را که از شأن و مقام همه پیامبران هم بالاتر است، از عرش به فرش آورده و در ردیف عارفان جای می‌دهند.

با این همه در این رساله تلاش می‌شود تا کشف و شهود عرفانی بررسی دقیق شود و از سرشت وحی الهی نیز تبیینی بسیط و روشن ارائه شود. تا بتوان به تفاوت بین عارف و پیامبر، وحی و شهود، از منظر صدرالمتألهین که خود واقف به طریقه عرفا، مشی مشاء و شهود اشراق و جدال متکلم و بنیانگذار حکمت متعالیه است دست یافت.

3. سؤال اصلی پژوهش:

آیا ملاصدرا نظریه خاصی در رابطه با وحی و شهود دارد؟

4. سؤالات فرعی:

ماهیت وحی و شهود چیست؟

میزان حقیقت‌یابی شهود چگونه است؟

تفاوت وحی و شهود در چیست؟

5. فرضیه‌ها:

وحی و شهود هر کدام راهی جهت کشف حقایق و معرفت‌اند.

6 - شهاب الدین، سهروردی، *مجموعه مصنفات*، تلویحات تصحیح هانری کرین، ج 1، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، 1380، ص 700.

7 - جعفر سبحانی، *شناخت در فلسفه اسلامی*، انتشارات نهضت، قم، 1375، ص 159.

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به دانشگاه باقرالعلوم علیه السلام می باشد

وحی از معارفی است که خداوند متعال به بندگان ویژه‌اش ارائه می‌کند.
هدف پژوهش رسیدن به پاسخ سؤالات مطرح شده است.

6. تاریخچه

وحی و شهود از موضوعات مهمی است که صدرالمتألهین در آثار مختلف خود به آن توجه کرده است اما تا آنجا که نگارنده جستجو کرده است کسی این موضوع را در آثار او مورد بررسی دقیق قرار نداده است.

7. سازماندهی تحقیق:

این تحقیق شامل مقدمه، تاریخچه و بیان مسئله است دارای چهار فصل می‌باشد. در فصل اول، به کلیات و مفاهیم پرداخته شده است. فصل دوم کشف و شهود عرفانی را با تکیه بر نظرات صدرای بررسی می‌کند، فصل سوم به مسائل مربوط به وحی پرداخته است و فصل چهارم نتیجه‌گیری است.

8. واژگان کلیدی

شهود - عارف - صدرا - وحی - نبی - مراتب وحی

فصل اول:

مفاهیم و کلیات

1-1. شهود

شهود در لغت: به معنای مشاهده و دیدن و گواه است.⁸

و در اصطلاح، عبارت است از مشاهده حق به حق که خاصه حضرت وجود بود.⁹ و معرفت عرفانی، معرفتی است شهودی و حقیقی که در باطن ذات عالم مستقر شده است و عرض زایل چون علوم رسمی نیست.¹⁰

در فصل شهود مورد بررسی بیشتر قرار می گیرد.

1-2. عارف:

کسی که ضمیر خود را از توجه به غیر حق باز داشته و متوجه عالم قدس کرده تا نور حق بدان بتابد، به نام عارف شناخته می شود.

ابوعلی سینا قبل از تعریف عارف به تعریف زاهد و عابد پرداخته و می نویسد:

«المعرض عن متاع الدنيا و طيباتها يخص باسم الزاهد، و المواظب على فعل العبادات من القيام و الصيام و نحوهما يخص باسم العابد...»

او در ادامه در تعریف عارف می نویسد:

«و المتصرف بفكره الى قدس الجبروت مستديما لشروق نورالحق في سره يخص باسم العارف

و قد يتركب بعض هذه مع بعض».¹¹

میان زاهد و عابد عموم و خصوص من وجه است، ممکن است فردی زاهد باشد و عابد نباشد و یا عابد باشد و زاهد نباشد و یا هم عابد باشد و هم زاهد، چنانکه همه اینها واضح است ولی میان هر یک از زاهد و

8 - سید جعفر سجادی، فرهنگ معارف اسلامی، ج 12، تهران: انتشارات کوهش، ص 1079.

9 - سید جعفر سجادی، اصطلاحات و تعبیرات عرفانی، تهران: کتابخانه مطهری، چاپ چهارم، 1378.

10 - داوود قیصری، مقدمه فصوص الحکم، (شرح سید جلال الدین آشتیانی)، قم: بوستان کتاب قم، 1380، ص 278.

11 - حسین بن عبدالله ابن سینا، الاشارات و تنبیهات، شرح نصیرالدین طوسی، تحقیق حسن زاده آملی، جزء الثانی، بوستان کتاب قم، 1383، ص

عابد، با عارف عموم و خصوص مطلق است. یعنی هر عارفی زاهد و عابد هست ولی هر زاهد و یا عابدی عارف نیست.¹²

3-1. عرفان:

عرفان مصطلح عبارت است از منصرف ساختن ذهن از ماسوی الله و توجه کامل به ذات حق برای تابش نور حق بر قلب.¹³ یعنی آنچه با شهود دل پدید می آید عرفان نامیده می شود.¹⁴

4-1. معنی لغوی وحی:

معانی متعدد واژه وحی عبارتند از: اشاره، اشاره سریع، رسالت، الهام، کلام خفی، تفهیم پنهانی و کتابت. راغب وحی را به معنای اشاره سریع یا اشاره ای که متضمن سرعت باشد آورده است:

«معنای وحی در اصل اشاره تند و سریع است، به همین لحاظ امری که زود انجام شود، آن را امر و حیانی می نامند.»¹⁵

5-1. وحی در اصطلاح حکما:

هنگامی که به اذن خدا امری خفی به وسیله امری عقلی در نفوس بشری که برگزیده حق است القاء شود امری اتفاق افتاده است که اگر در حالت بیداری باشد، وحی است و اگر در حالت خواب باشد نفث است. صدرا ادراکات مختلف را مقایسه می کند و در نهایت معتقد است:

«وحی دانشی غیر اکتسابی است که انبیا از امور ماوراء طبیعی اخذ می کنند و مفیض وحی بر آنها آشکار است.»¹⁶

12 - مرتضی مطهری، آشنائی با علوم اسلامی، انتشارات صدرا، تهران، 1368، ص 127.

13 - همان، ص 126.

14 - عبدالله جوادی آملی، بنیان مرصوص، مرکز نشر اسراء، قم، 1377ش، ص 182.

15 - الراغب الاصفهانی، المفردات الفاظ القرآن، تحقیق صفان عدنان داودی، انتشارات ذوی القربی، الطبعة الثالثة، 1424 هـ. ق، 1382 هـ. ش، ص

16 - صدر المتألهین، المبدأ و المعاد، صص 447-448.

1-6. معانی لغوی نبی:

کلمه نبی بر وزن فعیل مشتق از «نباء» به معنای «خبر» است. «نبی» بر وزن فعیل به معنای فاعل (خبر دهنده) آمده است. نبی بایست با همزه باشد (النبی) اما همزه آن حذف شده است.

راغب در «مفردات» می نویسد:

«نحویون در مورد «النبی» بدون همزه گفته اند، در اصل همزه داشته است، که به مرور همزه حذف شده است. آنها استدلال به کلام عرب کرده اند، که گفته اند: «مسیلمة نَبِیٌّ سوء»¹⁷.

1-7. نبی در اصطلاح حکما:

صدرالمتألهین در تعریف نبی می نویسد:

«کسی که در قوه نظری و عملی خود در سر حد کمال باشد به نحوی که توانائی تکمیل دیگران را داشته باشد»¹⁸

و نیز کسی که خداوند او را برای هدایت و ارشاد خلق مبعوث کرده و از ذات و صفات و افعال خداوند و جهان آخرت و حشر و نشر و پاداش نیکوکاران و مجازات گناهکاران سخن می گوید، و دارای خلق و خوی نیکوست، نبی و برگزیده خداوند است.¹⁹

1-8. نبوت:

نبوت مقامی است که هر کس بدان نائل شود قادر است از احکام خداوند و اوامر و نواهی او خبر دهد. و نبی کسی است که خبر از فرمانهای خداوند می دهد. احکام حلال و حرام او را به مردم ابلاغ می کند. صدرا مقام و جایگاه انسان را بر اساس ادراک او و طی عوالم معین می کند. ادراکات انسانی در ازاء عالم وجودی قرار گرفته اند که پایین ترین آن مربوط به عالم حس است مرتبه بالاتر مرتبه خیالی و مربوط به صحنه خیال است. مرتبه بالاتر از آن فکری و تعقلی و مربوط به عالم عقل است.

17 - الراغب الاصفهانی، مفردات الفاظ القرآن، ماده نبی، ص 960.

18 - صدرالمتألهین، تفسیر القرآن الکریم، ج 7، ص 379.

19 - صدرالمتألهین، مفاتیح الغیب، ص 485.

هر انسانی با توجه به ادراک خود، دارای درجه و مقام است. اما آنچه شهودی و مربوط به عالم شهود و عیان است، درجه و مقام برگزیدگان و انبیاء الهی است که دیگران از آن شراب طهور محروم اند.²⁰

8-1-1. تعریف نبوت

نبوت به طور مطلق عبارت است از اینکه نفس پاک و قدسی پیامبر، معلومات و حقایق را به واسطه جوهر عقل اول که یک بار به جبرئیل و بار دیگر به روح القدس نامیده شده است، از خدای تعالی قبول کند.²¹

8-1-2. اقسام نبوت

8-1-2-1. نبوت مطلقه و مقیده:

در عرفان نظری از آنجا که نبی حقیقی همان «حقیقت محمدیه» می باشد که اولین صادر و مظهر اسم اعظم است، نبوت او را نبوت مطلقه می نامند؛ زیرا شأن او اقامه عدل و ایصال موجودات به غایت و کمال لایق خود، در تمام مراتب هستی است. به همین دلیل نبوت او مختص به مرتبه ای خاص نیست؛ اما سایر انبیا، همه فروع و اغصان و مظاهر آن حقیقت هستند که هر یک به اندازه استعداد خود، قابلیت مظهریت اسمی، از اسماء آن حقیقت کلی را یافته است؛ بنابراین نبوت آنها نبوت محدود خواهد بود و دایره نبوت آنها تنها در مرتبه ای از مراتب هستی، محدود است.

8-1-2-2. نبوت تشریعی:

عبارت است از نبوت انبیایی که صاحب شریعت جدید بوده اند و شریعت آنها شریعت پیشین را منسوخ می کرده است. که در اصطلاح به آنها انبیای اولوالعزم می گویند.

8-1-2-3. نبوت تبلیغی:

نبوت انبیائی است که صاحب شریعت نبوده اند و به منظور تبلیغ شرایع انبیاء پیشین مبعوث شده اند.²²

9-1. ولی

از نظر صدرا امام با ولی مترادف است و در مورد ولی می نویسد:

20 - صدر المتألهین شیرازی، *الشواهد الربوبیه*، با مقدمه سید جلال الدین آشتیانی، قم، بوستان کتاب، 1383، ص 405.

21 - سید حیدر آملی، *اسرار نبوت و اطوار طریقت و انوار حقیقت*، ترجمه سید جواد هاشمی علیا، تهران: انتشارات قادر، 1377، ص 112.

22 - سید جلال الدین آشتیانی، *شرح مقدمه قیصری بر فصوص الحکم*، ص 851-858.

«کسی که در مجموع قوای نظری و عملی کامل و به تکمیل غیر نیز قادر است، نبی است اما اگر تنها در قوای نظری کامل و در جمال حق مستغرق است، ولی خواهد بود.»²³

از نظر او نبی دو وجه دارد. وجهی به جانب حق که به آن وجه با خدا مرتبط است و حقایق را از آنجا اخذ می کند و نیز وجهی به سوی خلق دارد که به آنها تعلق دارد و پیام حق را به آنها ابلاغ می کند. وجه اول را ولایت و وجه دوم را نبوت می نامند لذا ولایت باطن نبوت و نبوت ظاهر ولایت است.²⁴

ولایت خود بر دو قسم تقسیم می شود: ولایت خاصه و ولایت عامه.

ولایت عامه برای کسی که ایمان آورد و عمل صالح انجام دهد، محقق می شود.

ولایت خاصه؛ عبارت است از فنا در ذات خدا از حیث ذات و صفت و فعل؛ بنابراین این ولی کسی است که فانی در حق و قائم به او و به اسماء و صفات حق متخلق است.²⁵

23 - صدرالمتألهین، تفسیر القرآن الکریم، قم: انتشارات بیدار، 1379، ج 7، ص 379.

24 - صدرالمتألهین، مفاتیح الغیب با تعلیقات مولی علی نوری، مقدمه و تصحیح محمد خواجوی انجمن حکمت و فلسفه ایران 1363، ص 485.

25 - همان، ص 477.